

Witold Wołodkiewicz

Czy prawo rzymskie przestało istnieć? [12]

Palestra 39/1-2(445-446), 133-135

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

CZY PRAWO RZYMSKIE PRZESTAŁO ISTNIEĆ?

Redaguje Witold Wołodkiewicz

[12]

Współczesne pojęcie spadku, traktowanego jako sukcesja uniwersalna wywodzi się z prawa rzymskiego. Juryści rzymscy bardzo wyraźnie podkreślali, że dziedzic może dziedziczyć jedynie określoną część ułamkową, a nie poszczególne przedmioty wchodzące w skład spadku.

Rzymianie stosunkowo wcześniej zaczęli rozróżniać powołanie do dziedziczenia oparte na woli spadkodawcy, wyrażone w testamencie od dziedziczenia opartego na przepisach prawa, zwanego dziedziczeniem ustawowym lub beztestamentowym. Archaiczne prawo rzymskie preferowało prawdopodobnie dziedziczenie oparte na woli spadkodawcy nad ustawowym: ustawa XII tablic przewidywała ustawowy porządek dziedziczenia dopiero wtedy, gdy zmarły nie pozostawił testamentu.

Cechą charakterystyczną rzymskiego prawa spadkowego była niemożność łączenia dziedziczenia testamentowego z ustawowym. Rzymskie rozwiązania dotyczące dziedziczenia beztestamentowego, wywodzące się z różnych okresów rozwoju rzymskiego prawa i społeczeństwa, mają dziś znacznie mniejsze

znaczenie niż te, które dotyczyły dziedziczenia opartego na woli spadkodawcy.

Obok archaicznych form testamentów dokonywanych w drodze aktu publicznego na zgromadzeniu ludowym, stosunkowo wcześniej, zaczęły się wykształcać różnorodne formy testamentu prywatnego. Dawny testament sporządzany za pomocą formalistycznego aktu mancytacji, został wyparty przez formy znacznie prostsze, jak: testament pretorski, przed urzędnikiem cesarskim czy wreszcie testament własnoręczny, zwany holograficznym.

Częstym przedmiotem zainteresowania jurystów rzymskich były kwestie związane z przesłankami ważności testamentu i interpretacją woli testatora.

W prawie rzymskim wykształciło się również wiele innych instytucji prawa spadkowego (jak legaty, czyli zapisy testamentowe, ochrona dziedzica przed zbytnim obciążeniem spadku, fideikomis zwyczajny i uniwersalny, dziedziczenie przeciwtestamentowe, ochrona praw dziedziców, ochrona nasciturusa, zabezpieczenie spadku itd.). Kwestie te nie będą jednak przedmiotem dzisiejszych uwag.

★ ★ ★

Hereditas nihil aliud est, quam successio in universum ius quod defunctus habuerit – „Spadkobranie jest niczym innym jak następstwem w ogół uprawnień, które miał zmarły”

(Iulianus – D.50,17,62)

★

Heres quandoque adeundo hereditatem iam tunc a morte successisse defuncto intellegitur – „Uważa się, iż dziedzic wstąpił w prawa zmarłego już w chwili jego śmierci, a nie dopiero od objęcia spadku”

(Florentinus – D.29,2,54)

★

Heres in omne ius mortui, non tantum singularum rerum dominium succedit, cum et ea, quae in nominibus sint, ad heredem transeant – „Dziedzic wstępuje we wszystkie uprawnienia zmarłego, a nie tylko we własność poszczególnych rzeczy, ponieważ przechodzą na spadkobiercę również i te uprawnienia, które wynikają ze zobowiązań [spadkodawcy]”.

(Pomponius – D.29,2,37)

★

„Hereditatis” appellatio sine dubio continet etiam damnosam hereditatem – „Określenie «spadek» obejmuje niewątpliwie także spadek szkodzący [tzw. nadmiernie obciążony długami]”.

(Pomponius – D.50,16,19)

★

SI INTESTATO MORITUR, CUI SUUS HERES NEC ESCIT, ADGNATUS PROXIMUS FAMILIAM HABETO

– „Jeżeli umrze bez testamentu ktoś kto nie pozostawił dziedzica domowego [tzn. najbliższego krewnego, który za życia podlegał bezpośrednio jego władzy], niechaj majątek spadkowy otrzyma najbliższy krewny agnacyjny”.

(Lex XII tabularum 5,4 – FIRA 1, s. 38)

★

Testamentum est voluntatis nostrae iusta sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri velit – „Testament jest prawnym przejawem woli [spadkodawcy] w odniesieniu do tego co chce aby stało się po jego śmierci”.

(Modestinus – D.28,1,1)

★

Ambulatoria est voluntas defuncti usque ad vitae supremum exitum – „Wola spadkobiercy może być zmieniana aż do ostatniego tchnienia jego życia”.

(Ulpian – D.34,4,4)

★

Novissima voluntas servatur – „Powinny być przestrzegane ostatnie dyspozycje woli [zmarłego]”.

(Paulus – D.34,4,6,2)

★

Non tamen omnibus licet facere testamentum ... Praeterea facere non possunt impuberes, quia nullum eorum animi iudicium est; item furiosi quia mente carent ... – „Nie każdemu jednak wolno sporządzić testament... Ponadto testamentu nie mogą sporządzać niedojrzali, ponieważ ich umysł nie ma możliwości rozeznania; podobnie chorzy umysłowo, ponieważ nie mają oni rozumu”.

(Instytucje Justyniana 2,12,pr.-1)

Neque enim idem ex parte testatus et ex parte intestatus decedere potest...
– „Ta sama osoba nie może umrzeć rozporządzając co do części [swego majątku] za pomocą testamentu, a co do innej bez testamentu”.

(*Institucje Justyniana 2,14,5*)

Quam diu potest ex testamento adiri hereditas, ab intestato non defertur
– „Dopóki spadek może być nabyty na podstawie testamentu, nie oddaje się go dziedzicom beztestamentowym”.

(*Ulpianus – D.29,2,39*)

Ante heredis institutionem inutiliter legatur, scilicet quia testamenta vim ex institutione heredis accipiunt et ob id velut caput et et fundamentum intellegitur totius testamenti heredis institutio – „Przed ustanowieniem dziedzica dokonywanie zapisów testamentowych jest bezskuteczne, a to dlatego, że testamenty nabywają moc z ustanowienia dziedzica co jest uważane za początek i podstawę całego testamentu”.

(*Gaius, Institutiones 2,229*)

Et unum hominem et plures in infinitum quod quis velit heredes facere licet. Hereditas plerumque dividitur in duodecim uncias... – „Wolno ustanowić dziedzicem jedną osobę jak też wiele, ile kto zechce. Spadek zazwyczaj dzieli się na dwanaście uncji [czyli części ułamkowych]”.

(*Institucje Justyniana 2,14,5*)

Et licet nobis vel unum in unius locum substituere et contra – in plurium locum vel unum, vel plures substituere – „Wolno nam podstawić w miejsce jednego dziedzica innego lub wielu innych i na odwrót w miejsce wielu podstawić jednego lub wielu”.

(*Gaius, Institutiones 2,175*)

Item qui filium in potestate habet, curare debet, ut eum vel heredem instituat vel nominatim exheredet. Alioquin si eum silentio praeterierit, inutiliter testabitur – „Ten kto ma syna pod władzą ojcowską, powinien [w testamencie] ustanowić go dziedzicem albo wydziedziczyć go imiennie. Gdyby zaś pominął go [w testamencie] milczeniem, taki testament będzie bezskuteczny”.

(*Gaius, Institutiones 2,123*)